

ПОЕТЪТ, СЪДБАТА И ЛЮБОВТА (Непубликувани писма на Теодор Траянов)

Румен Шивачев

Институт за литература – БАН

Резюме. Текстът представя някои неизвестни писма на Теодор Траянов до Дора Дюстабанова през времето от 1932 г. до нейната смърт през 1937 г. Коментират се интимните отношения между поета и артистката, както и влиянието ѝ върху неговото творчество. Включено е и непознато негово стихотворение, посветено по всяка вероятност на Дора Дюстабанова.

Keywords: creativity, fate

В писмата на Теодор Траянов до Дора Дюстабанова се открояват две главни линии – едната разказва за чувствата му към нея, а другата – за реакциите и отношението му към заобикалящата го интелегентска среда. Повече от видно е, че тези линии са взаимно зависими, като водеща е първата, която обуславя отрицателната сила на втората. Но не обратно. Причината е, че чувствата към Дора имат по-значимо влияние върху творческите нагласи и търсения на Траянов, отколкото средата им оказва влияние и ги формира. Но не само това – привързаността към Дора, а и взаимността в отношенията им, поддържа във висока степен позитивния му светоглед и жизнелюбието му. След безвременната ѝ смърт чувствителността му се изостря дотам, че враждебността на света и разклатеното му вътрешно себечувство се отразяват радикално на душевния му тонус и предизвикват неуспешен опит за самоубийство. С положителност може да се каже обаче, че поетът чувства у себе си и интуитивно целия контраст „живот – смърт“, загатван понякога както в по-древни случки, така и в по-остри сблъсъци с фактори, от които зависи творческата му реализация. Тук безусловно се включват и професионалните отношения на Дора в Народния театър. Траянов твърде често формулира този контраст с простичката дума „съдба“, в която очевидно сравнява свършените факти с една особена тяхна предопределеност, за която той е имал някакво предусещане. Не бихме преувеличили, ако сравним тази интуиция с ранните предусещания и страхове на Яворов за зрението му. Различиято е в това, че при Яворов страхът е локализиран в очите, докато при Траянов става дума за едно общо чувство, което съпътства и обхваща комплексно перипетиите в

хода на живота му и общенията му с Дора. Цялата дълбока и протяжна драма на поета е зададена още в неговите публикувани писма, но сякаш нагледно е разкрита и в цитираните по-долу, където употребата на думата „съдба“ продължава със същия заряд.

„Каква е тая моя страшна съдба?“ (№ 5) – това съвсем не е изолирана поетическа екзалтация, а реторична „чуденка“ на едно съвсем синоптично и трайно самонаблюдение, съпътстващо Траянов от най-ранни младини. „Как тече животът ми?“, „Какво се случва с мен?“, „Това знак за бъдещето ми ли е?“ – с такива приблизително въпроси могат да се формулират предпоставките за емоционалното му „чудене“ върху случилото се или промислено, върху контактите му с действителността, върху присъствието на Дора в живота му. Точно тези предпоставки обострят раздвояването на душевния живот на човека, наричано от психолозите „дисоциация на личността“ и водещо до дълбинни самонаблюдения и осторожност. Ако обаче това е естествено и нормално за хората раздвоение, при Траянов то е твърде интензивно през тези години и в значителна степен обуславя дори битовия ход на всекидневието му. Тази раздвоеност е не само непосредствено проследима в неговите писма, но и даваща възможност за възстановка на процесите, протичащи зад кулисите на Народния театър, сред персоналните междуредия на литературната ни история и в отношението на поета към собствените му творби и творческа работа. С други думи, подлага на съмнение всяко по-крайно и идеалистично гланциране на фрагменти от взаимоотношенията и начина, по който живеят значимите български творци. Ето защо не са за чудене отделни квалификации на Траянов към Вл. Василев или Н. Лилив; към хората около „Златорог“ като „златорожка мафия“ (№ 9) или към колегиума в Народния театър, в който Дора е перманентно съветвана „*ти не обръщай внимание на подлостите на колегите си*“ (№ 7).

Че Дора Дюстабанова влияе върху творческата работа на Траянов, е във всяко съмнение. Това може би не се отнася за всяка творба и в една и съща степен, но съществуващите в писмата му до нея индикации свидетелстват за по-конкретно и пряко влияние на нейното присъствие в творческия му и душевен свят. Съответно, в реализацията и оформянето на отделни художествени идеи. „Щях ли да имам смелост да се разправам с Бога в „Песен на песните“, ако не знаех, че след 10 дена и ти ще се влюбиш в мене?“ (№ 2), както и отделни пасажки в №№ 4, 11, 12, които са достатъчно красноречиви сами по себе си. Може би точно затова мистичността в „Песен на песните“ е просмукана от дълбинен психологизъм, особено „Първа вигилия“. Тя е твърде вдъхновена, за да разчита само на богоборчеството. В тази вигилия то е силно зависимо от отношението му към Приснодевата, в чийто образ очевидно се вписва и Дора. Подобни са индикациите и за други поетически творения на Траянов – „от „Освободеният човек“ до „Пантеон“ (№ 5). А доколко количественото

измерване на Дориното участие в художническия свят на поета може да даде точна картина („50 % от моята жизнена и творческа сила“ – № 12), може би и най-вещите психолози в литературното творчество не са в състояние да кажат. Във всеки случай, не толкова моментната екзалтация от присъствието на артистката води до такова „количествено“ признание на Траянов, колкото онова оценъчно самонаблюдение, което той обобщава като „съдба“ и което бе споменато по-напред.

Коя всъщност е Дора Дюстабанова? Потомка на възрожденеца и племенник на В. Априлов Цанко Дюстабанов, тя е родена през лятото на 1904 г. Изглежда, че борческото и просветителското начало у двамата е трансформирано в нейната поетична и артистична природа. Тя също пише и печата стихове под псевдонима Дора Янтрина – изповедни, автентични, талантиливи. Сестра ѝ Жена е годеница на поета Хр. Смирненски. Като артистка от Народния театър, тя е една от водещите фигури в постоянните турнета на трупата из България. Играе в пиеси на Молиер („Мнимият болен“, „Гартюф“, „Любовта-лекар“), на Ибсен („Малкият Йолф“), на Горки („На дъното“), в постановки по прозата на Дикенс („Щурецът в огнището“). Сред най-успешните ѝ актьорски превъплъщения е това в „Орлето“ на Е. Ростан, играна многократно в София и провинцията. Дора се запознава с Траянов в годината на „Песен на песните“ (1923) и тяхната любов трае до преждевременната ѝ смърт през лятото на 1937 г. Болестта и смъртта ѝ са съвсем неочаквани за поета. Дали Дора Дюстабанова умира от рак, или при аборт, не може да се твърди със сигурност. Сред най-близките на поета остават само децата от първия му брак с Елена Петерс – Стефан, Асен и Жанет (синът му Васко се самоубива), както и критикът Иван Радославов, когото той боготвори.

1.

София, 9. IV. 1932 г.

... Ти знаеш, че аз непрестанно благодаря на провидението, че те прати при мене! За „Песен на песните“⁽¹⁾ Бог ме порази и наказа, като ме удари право в сърцето, но възгласът ми: „Да, Отче мой, готов съм!“⁽²⁾ го смили и той те прати при мене. Аз съм с тебе най-щастливото същество на земята, но аз можах ли да ти дам онова щастие, което исках и искам?! Ето въпроса, който често, много често ме измъчва.

2.

София, 20. VI. 1932 г.

...И колко дължа на тебе! Колко много! Всичко, всичко! Щеше ли да съществува в днешния си завършен вид „Освободеният човек“⁽³⁾, ако ти не бе дошла из въображението ми в живота и не бях те имал така, както само ти можеш да се отдадеш и тялом, и духом на оногава, когото си очаквала цялото си моминство!... Ами чии са „Романтични песни“⁽⁴⁾? Не са ли също твои, само твои! Щях ли да имам смелост да се разправам с Бога в „Песен на песните“,

ако не знаех, че след 10 дена и ти ще се влюбиш в мене? Ами „Пантеон“⁵⁾? Не си ли ти постоянната вдъхновителка, духовната пружина, ферментът на въображението ми? Колко трябва да ти бъде благодарна цялата българска култура, защото днес вече ясно съзнавам значението на творчеството си за най-бедния и най-нешастния от всички народи по земята! Най-бедният, най-нешастният, но същевременно и най-богопомазаният народ.

3.

София, 27. VI. 1932 г.

...Аз съм доста нервен и не мога да спя. А трябва да преработвам „Песен на песните“. Реших да издам „Пантеон“-а така, недовършен. На това настояват всички приятели. Разбира се, ти, вдъхновителката на моя „Пантеон“, имаш решителната дума.

4.

София, 28. VI. 1932 г.

...Знаеш ли, Доренце, че не знам как да преработя „Песен на песните“. На няколко места само ще поправам някои по-неуспешни работи. Но дали ще мога със същия патос да я допълня на някои места – не зная. Въобще, чудя се как съм имал физическа издръжливост да напиша този страшен монолог. Или ще ми кажеш – сърцето ти откога е болно? Да, Дора, „Песен на песните“ ми струва моето здраво сърце. Но не съжалявам, защото тая песен ме пречисти и направи достоен за твоята велика любов, с която ти ме възроди и върна към живота... Освен ти, никой не знае, че във всяка дума на моите песни и химни шурти моята топла жива кръв.

5.

София, 7 юлий. 1932 г.

Скъпа моя жена!

Защо не ми пишеш всеки ден? Ето, втори ден как нямам известие от тебе. Вчера не ти писах, понеже след обяд не се прибрах къщи. Имах извънредно много работа. Трябваше да търся клишетата от „Български балади“⁶⁾, защото получих писмо от преводача им Eichmüller⁷⁾, с което ми съобщава, че ще се тургат под печат и иска клишетата. Обширен предговор за значението на моето творчество от европейско гледище е написал той. Но иска и един обширен предговор от Ив/ан/ Радославова⁸⁾. Той обеща да го напише до в неделя. Тъй че, мило дете, „Български балади“ ще излязат вече на немски език.

Ще трябва, като се върнеш, да направим с тебе един избор от около 100 пиеси от „Освободеният човек“, също за превода. Аз мислех, Дора, че като получа известия, подобни на горните, много ще се зарадвам и че много ще се почувствам щастлив. Напротив. Една страшна тъга ме обзе. Обяснявам си това състояние с тежкото ми положение в родната страна, където мнозина събратя, както казва Иван, просто искат и очакват смъртта ми. Защо е тази завист спрямо мене? Аз, който обичам всички хора, който съм готов да слу-

жа на най-нищия, трябва всеки ден да изпитвам отровата на завистливите стрели; аз, който забравих да живея за себе си! Съдба. Но тежка е, тежка. Моят живот, който никога не е принадлежал на мене, трябваше ли да се счита за някаква пречка за успеха на други събрата. Каква е тая моя страшна съдба? О, как бих искал да се махна завинаги оттука. Та, нека тогава всички си отдъхнат и станат велики. Кому не съм помогнал, кому не съм подал искрено, честно ръката си? Дори един Трифон Кунев⁹⁾, който дължи, както знаеш, живота си на мене, не скривал своята завист и омраза. И само той ли? Ах, стига толкова. Стига. Знаеш ли, че в понеделник и вторник нямах дори 20 лева, та да обядвам с кисело мляко, а съм ял само краставици и хляб? И то сега, когато ме чакала, както пише Ейхмюлер, европейска слава! Не мисли, Дора, че роптая против участта си. Ти знаеш, че аз понасям всичко, но някак си, като че почна целият ми духовен и физически ръст да скърца и да се превива. Като че не мога да издържам вече тая страшна мизерия. Бодър съм и силен, но нещо, което не зависи от волята ми, се чупи в душата ми. А тая самотност ме просто премазва. Ти кога ще тръгнеш и кога ще бъдеш в София? Пиши ми да знам, за да изляза на гарата, ако ти е удобно, разбира се. Прегръща те твоят Тодор.

6.

София, 22. VII. 1934 г.

...Сега слушай:

Вчера след обяд Кисимов¹⁰⁾ бил по „търговски“ работи при военния министър. И представил си: министърът, възмутен до крайност, му казал, че писатели и артисти му разправяли, че аз съм бил най-големият пияница и развратник в България! Както виждаш, и моите хубостници „колеги“ не отстъпват по низост на твоите. Вярвай, страшно жал ми стана за тия нещастни роби, които по зла съдба им е писано да оставят спомена за апокалиптически парии!

Да, скъпа моя:

„...Глутница от парии пирува
над мършата на царствена страна!“

Жестока истина!

Снощи Ал(ександър) Дзивгов¹¹⁾ ми каза дълбоко съкрушен, че най-страшното е, че Лилиев (ох, какво нежно име) от дълги години подстрекавал мнозина против мене и че всъщност тоя изкусен плагиатор ми е бил най-големият таен враг. Също така ми разкри и Тихов за чудовищната подлост на Трифон Кунев спрямо мене и тебе! Тоя човек, комуто – както знаеш – след атентата в „Св. Неделя“¹²⁾, с риск да загина, му спасих живота из ръцете на „неотговорните“! Жалък раб! Боже мой, толкова ли рабска и подла е българската интелигенция! Ужас ме обзема при тая мисъл!

Знаеш, скъпа Дора, как болезнено изживявам всичко това, понеже го смятам за органически дефект на своя народ, когото така безумно обичам! Съдба.

7.

София, 23. VII. 1934 г.

... Аз всъщност лентяйствам на вид, а във въображението ми живеят: 1 комедия („Сватбата на Дон Жуан“) и 2 пиеси! Дано да имам спокойствие да ги напиша. Ти знаеш: щом узрее нещо в мене, трябва – искам или не искам – да го напиша. И вярвам, че нещо хубаво зрее в мене!

Ти не обръщай внимание на подлостите на колегите си, особено на оная слугиня. Писах ти: ти стоиш толкова високо като човек, жена и артистка, че само с дълбоко християнско съжаление гледай на мизериите на тия раби! Ами, аз какво да кажа, като цяла глутница организирана посредственост се стреми да ме унищожи физически! Но няма да успеят. Защото аз още не съм завършил човешката си мисия на земята, а главното – още не съм достойно прегръщал и целувал сладкото си Мъни! А още повече – искам любовта ми към тебе да се удвои; неразумно искане, нали? Защото вечността и безкрайността не могат да се удвояват!!!

8.

София, 31. VII. 1934 г.

...Дзивгов (Александър) ми разправя, че цяла цяла София се смее на Вл(адимир) Василева за начина, по който най-после стана за трети път директор на вашия театър. Чисто по Сагаевски¹³⁾ начин. Един от министерството заявил, че най-малко 15 чифта нови рога красят до 30. юлий т(аз)и г(одина) телешката глава на Вл(адимир) Василева! Утре ще надвия по християнски отвращението си и ще ида да му говоря енергично за твоята заплата, като му припомня, че той и Хр(исан) Цанков единствени са причина за твоето лошо бюджетно положение в театъра.

9.

София, 5. VIII. 1934 г.

...Както знаеш, Василев потърси разбирателство с мене и аз искрено и пряко му подадох ръка, верен на себе си, въпреки спомените за неговите безбройни мизерии, които е вършил по отношение на тебе и на мен. Уж уговорихме разните проблеми около театъра, и ни в клин, ни в ръкав тоя непоправим подлец почна да усуква, че туй, че онуй. Разбрах го, че иска да ме отбие, но като всеки страхливец няма смелостта да го каже. Не можеш да си представиш, скъпа Дора, какво презрение пламна в мене. Боже мой, си мислех, може ли да бъде човекът толкова низък и нищожен. Разбира се, аз престанах да се срещам с него и си чаках назначението в Библиотеката. Този обрат в него настъпи, когато се върна оная пепелянка „Лилиев“ от Варна. Ти знаеш, сладка моя, че аз винаги съм се стремял да простя и намеря човешкото и в най-злия си враг. От все сърце прощавам на Василева и тая негова подлост, но не мога да разбера защо е тая смъртна омраза на златорожката мафия към мене. Никому никакво зло не съм направил. Ами ти, най-кристалната душа в света, кому какво зло

си направила? О, да, скъпа Дора, най-върховното нещо е – да можеш да прощаваш. А туй можем и аз, и ти.

Но на въпроса. Дзивгов отива при Василева за твоята заплата и го пита направо защо ме е излъгал! И знаеш ли златорожкия джентлемен какво отговорил: Казаха ми, че Траянов или някои негови близки работят против мене! Дзивгов с възмущение отхвърлил тия нови лъжи и извъртания, а Василев му казал, че с Рашко Маджаров¹⁴⁾ и аз, и близки мои сме говорели против него. Както виждаш, тая стара клюкарка Цвета пак е измислила нещо и го е предала на другата клюкарка (бабата на Сирака). Дзивгов ме помоли да не ти съобщавам за тая клюка на нашата „приятелка“ Цвета Маджарова, но аз имам ли от тебе тайни?

Но най-куриозното е, че министърът под влияние на военните настоявал аз да стана драматург! Хич нямам желание да гледам всеки ден тъпите и злобни физиономии на твоите колеги и да слушам „театралните мъдрости“ на Влад/имир/ Василева.

10.

София, 10. VIII. 1934 г.

...Днес у г-жа Рачо Петрова срещнах г-ца Казаска¹⁵⁾, която ми каза, че цялата младеж ме боготвори и че тя знае какво един от най-смъртните ми врагове от години бил „милият колега“ Николай Лилиев. Завистта му и омразата му към мене напомняла животинската ненавист на Салиери към Моцарта! (Как гениално е изразено това в Пушкина!) Да, единствена Дора, всеки ден получавам доказателства от цялата младеж за преданост и любов към мене, но за жалост, всеки миг трябва да чувствам омразата и ненавистта на „колегите“.

Около вашия театър новините са позорни! Двата великолепни подлещи Василев и Хрисан Цанков се примирили, сватосвал ги е по хитър начин великолепният политикос Масалитинов. Това помирение е станало за сметка на Юрий Яковлев¹⁶⁾ и Стаматов. За драматург – след дълги тичания, унижения, сводничества и т.н., и т.н. туземни прийоми – ще бъде назначен „светлият“ Лилиев, който „не искал“, но най-после решил (старият Хипократ!) „да се жертва“!

11.

София, 1. VIII. 1935 г.

...Защото предчувствам, че много скоро ще дойде краят на нашата библейска бедност!!!

Права си. – Уплаших се не на шега от „Песен на песните“. Всичко ми е ясно – какво трябва да стане – дори сили имам да го изживея, но не съм налучкал **тона**! А трябва да я допълня на всяка цена! Имам сили, Доренце. Особено ще се боря с втората вигилия. Тя е най-непълна...

Всичко дължа на тебе, на Бога и на себе си. На никого друг. А и само пред Бога, пред тебе и пред себе си отговарям и за делата си. Били те в реда на

нещата или не. Никакъв друг съдия не признавам. Нито народ, нито човечество, нито държава, нито общество. А аз имам право да го кажа, понеже никога в живота не съм мислил за себе си. Винаги за другите. Аз съм раздал себе си на света така, както никой друг досега – в творчеството си и в личния си живот.

И Бог ме възнагради. Даде ми най-голямото богатство, с което е удостоен някого – даде ми твоята любов...

Кой е по-богат от мене? Кой? – Нека излезе да го види! Най-богатият е този, който притежава най-скъпото – Истината! Аз я имам – в творчеството си, в сърцето си и в тебе.

Най-богат е този, който притежава и най-голямата любов, и най-голямата радост, и най-голямата скръб, и най-голямата буря – аз ги имам: в тебе, в душата си и в творчеството си.

12.

София, 6. VIII. 1935 г.

...Защото Дорито ми е най-ужасният критик, безпощаден! Права си за „Песен на песните“ – аз сам не знам какво съм написал. Уплаших се. И докато не се върнеш, няма да пипам нищо. Едно има – богоборчеството съм го изживял! Дали ще мога – ако не като човек, то поне като творец – да го изживея наново, ретроспективно! Тук е мъката! Ще се опитам, но само когато ти си до мене. Понеже ти си, Доренце, 50% от моята жизнена и творческа сила.

Слушай, женичката ми, хич да не ти е мъчно, че не ме рецитирали. Стаматов е бил прав да иска хонорар от тия цигани. Роби и раби! Но аз ще турна още един куплет в Пролога, който ще прекръстя „Черноморска балада“. Един куплет за славния унгарец Хунияди¹⁷!!!

13.

София, 29. VII. 1936 г.

...И може би е прав Иван Радославов, който казва, че съм най-некнижният и най-нелитературният поет на земята! Но, Мъни, много ме трогна писмото ти от Казанлък, в което ми пишеш толкова прочувствено за българския пейзаж и че никой не е изживял българската природа като мене. Дълго мислих върху тая твоя мисъл, но изведнъж се сетих за „Вихрове гонят тръне в полето“ и си казах: „Да, Мънито е забравило и Ботева“. Инак не може и да бъде – българският пейзаж е героичен и само героична лирико-драматична натура като Ботевската или моята може да изживее синтетично-баладично нашата несравняема българска природа! Вазов и Славейков я гледаха с епически очи и нищо не проумява от вековната ѝ тайна. Яворов беше толкова ужасен от себе си, че nemá сили да разтвори душата си за природата. Димчо Дебелянов я даде в своята хубава „Гора“ патетично-декоративно. Но струва ми се, Дора, че никой не е разбрал гóвора на Балкана, Родопите, Шар (съзерцавал съм го от Скопие), на нашите реки и равнини, както съм го разбрал аз. Но дали съм дал всичко

това в творчеството си? – Балканската симфония, великото Амин! Благодаря на Всевишния и за този дар, който е вложил в сърцето ми, но не по-малко съм му благодарен и за другия, най-скъпия дар – сърцето на моята Дора!

14.

София, 2. VIII. 1936 г.

...И непоносимо ме измъчва мисълта, че съм още беден, че нямам пари и други истинни нелепости...

Един милион пъти съм ти казвал и ще ти го повтора и сега: Когато не си при мене, аз чувствам цялото си духовно и физическо същество като парализирано. Не съм способен за нищо. Ставам друг, чужд на себе си. Чувствам се като един слаб великан. И аз, който не мога да мразя най-злите си врагове, в такова състояние изменям на цялата си природа и съм способен на големи омрази.

15.

София, 3. VIII. 1936 г.

...Всичко е 50% твое – от това, което съм сътворил от 14 години насам! Твое и мое – наши рожби. А те може би наистина да са безсмъртни деца, нашите безсмъртни деца! Скъпа, безценна, сладка и небесна моя Дора – това си ти.

Ще ми се да те разкъсам със зъби от любов, да те нагълтам цяла, да те излапам! Пазѝ се!

16.

Без място, без дата.

...На „Турандот“⁽¹⁸⁾ снощи не ходих. Чакам, когато ще оздравееш, да идем заедно. Снощи? – Пълно проваляне. М(ария) Кръстева е била просто смешна. Цяла сцена – шарки, бои, негърска черга и полуголи жени. Провинциално театро. При все туй, публиката се разочаровала! Брей?? Най-добри били Стаматова и Сейков⁽¹⁹⁾, а след туй... Колю Икономов⁽²⁰⁾! Нашият Кисим⁽²¹⁾ се мъчел да стане център на Вселената, но не успял. Бедният! Гениалната музика на Бузони⁽²²⁾ – окепазена до неузнаваемост и т. н. Ръкопляскания много малко. Ключеците от генералната репетиция ги нямало снощи. Язык, поне те щяха да примамят обожателите на Мимито! Инак – един културен човек трябвало да се измъчва. Траело представлението от 8 до 2 часа! Ужас...

17.

Без място, без дата.

3 часът след полунощ.

Живот и смърт моя!

Не знам дали очите ми ще те видят утре, но знам, че устните ми ще произнасят твоят име и тогава, когато смъртта ще е сковала сърцето ми.

Може би ми е отсъдено да си отида, без да мога да ти кажа за последен път какво безумие е моята любов.

Може би да ти е отсъдено да не чуеш моето последно прости и да не разбереш ужаса на едно нечовешко страдание. Съдба!

18.

Без място, без дата.

...Питаш ме работя ли. Нищо не работя. Но ще почна, когато дойда при тебе. Знаеш ли – за да бъде почти пълен Пантеонът, още колко нещо трябва да напиша?

Слушай – за: Гьоте, Хофман, Шилер, Гюнтер, Ницше, Лилиенкрон, Хофманстал, Пушкин, Гогол, Тургенев, Толстой, Достоевски, Стринберг, Ибсен, Якобсен, Алмквист, Верхарн и Роденбах; Балзак, Стендал, Флобер, Мюсе, Юго, Словацки, Мицкевич, Красински, Сова, Бжезина, Врхлицки, Уилям Блейк, Браунинг (двамата), Шекспир, Леопарди, Данте, Сервантес (о, милият Дон Кихот!) – всичко, без античния мир!

37 поеми още!

Ще имам ли физически сили? Ами персийските, арабските, китайските и японските братовчеди?

Ето защо ти трябва да ме обичаш, както досега – разбра ли, Бубо?

19.²³⁾

Без място, без дата.

В такава тревога съм за тебе, че струва ми се всеки миг ще полудея. Затова, моля те, пиши ми веднага чрез Хола²⁴⁾ в Роял – как си, температура, апетит и мислиш ли за мене! Безумно те целува твоят Тодор.

ОРИСАН ДЕН²⁵⁾

Орисан ден, последен луч,
до ледни две сърца заспива.
И шепне им, че техний ключ
у неоплакан гроб почива,

Че там две странни дървеса
последни листи мълком ронят
искреж, не пролетна роса,
посребря горестните клони.

Въздишат сетни листица,
умират кротко в изнемога,
Прости! Прошепват две деца
с очи обърнати към Бога.

БЕЛЕЖКИ

1. „Песен на песните“ е част (Книга първа) от една цялостна, но незавършена по-редица, озаглавена „Земя и дух“. Излиза през 1923 г. И е опит за продължение на „Български балади“.
2. Цитат от финалната строфа на „Трета вигилия“ в „Песен на песните“.
3. Теодор Траянов пише и печата „Освободеният човек“ във времето от 1905 до 1911 г., но в завършен вид се появява през 1929 г.
4. „Романтични песни“ излизат през 1926 г.
5. В завършен вид „Пантеон“ излиза през 1934 г.
6. „Български балади“ излизат през 1921 г. Автор на рисунките към това издание е Сирак Скитник, от когото впоследствие поетът е разочарован (вж. Писмо № 13).
7. Eichmuller данни за лицето не бяха открити.
8. Иван Радославов (1880 – 1969) – литературен критик и публицист, един от редакторите на сп. „Хиперион“ заедно с Т. Траянов и Л. Стоянов. Член и съосновател на Съюза на българските писатели (1912). Автор на книгите „Идеи и критика“ в два тома (1921 – 1939), „Портрети“ (1927), „Българска литература. 1880 – 1930“ (1936). Главен библиотекар и директор на Пловдивската библиотека (1928 – 1934).
9. Трифон Кунев (1880 – 1954) – поет, белетрист, общественик. Член на БЗНС и депутат от Народния блок. Арестуван след агентата в църквата „Света Неделя“ (1925). Редактор на сп. „Изкуство“. Председател на СБП (1944 – 1945).
10. Константин Кисимов (1897 – 1961) – драматичен артист от Народния театър. Учи право в София, Виена и Париж. Създава повече от 130 роли на сцената на Народния театър и в киното.
11. Крум-Александър Дзивгов (1895 – 1936) - критик и публицист. Завършил естетика и литература в Париж и Гренобъл. Автор на статии и студии върху литературата, културата и обществено-политическия живот. Съставител и редактор на издания на Петко Р. Славейков, Луи Леже, Г. Брандес.
12. Атенатът в църквата „Света Неделя“ е извършен на 16. IV. 1925 г.
13. Константин Сагаев (1889 – 1963) – директор на Народния театър и Народната опера (1931 – 1933). Автор на стихове, разкази, сценки за деца, рецензии. Главен редактор на сп. „Обществена обнова“ (1919-1920), в. „Театър“ (1923 – 1924), сп. „Време“ (1928). Основател и директор на „Българска драматическа школа“ (1921 – 1936).
14. Рашко Маджаров (1874 – 1943) – политик, депутат, многократно министър – на земеделието, на правосъдието, на железниците, пощите и телеграфите.
15. г-ца Казаска – данни за лицето не бяха открити.
16. Юрий Яковлев (1888 – 1958) – актьор и режисьор от руски произход; от 1922 г. е главен режисьор в Народния театър, където поставя редица пиеси; по-късно се премества в гр. Рига, Русия.

17. Ян Хунияди (ок. 1387 – ок. 1456) – виден унгарски държавник.
18. „Турандот“ – опера от италианския композитор Дж. Пучини.
19. Сейков – данни за лицето не бяха открити.
20. Става дума за Никола Икономов (1896 – 1953) – артист от Народния театър, режисьор и драматург, ръководител на театрални състави; специализира във Виена (1920 – 1921); директор на театрите в Русе и Варна, както и на пътуващия „Български художествен театър“; автор на драматични произведения – „Калин Орелът“, „Хан Татар“ и др.; драматизира образци на световната класика – „Ана Каренина“, „Тарас Булба“ и др.
21. Става дума за Константин Кисимов.
22. Бузони (Бенвенуто Феручо, 1866 – 1824) – италиански композитор, диригент, пианист, музикален педагог, автор на „Избор на невестата“ (по Хофман), „Турандот“, „Арлекино“ и незавършената опера „Доктор Фауст“.
23. По всяка вероятност това е последният писмен документ с почерка на Т. Траянов до Дора Дюстабанова. Тя умира от емболия след операция от рак на 8. VII. 1937 г.
24. Хола – данни за лицето не бяха открити.
25. Това стихотворение е споменато от Цв. Трифонова, но е цитирано само последното четиристишие (вж. Цвета Трифонова – Голямата любов на Теодор Траянов. Интертекстуални отражения, в: Теодор Траянов и неговата епоха [сб.], С., 2008, с. 262 – 263).

THE POET, FATE AND LOVE (UNPUBLISHED LETTERS OF TEODOR TRAYANOV)

Abstract. The text presents some unknown letters from Teodor Trayanov to Dora Dustabanova written from 1932 to her death in 1937. Analyzed are the private relations between the poet and the actress, as also her influence on his creativity. An unknown poem, probably devoted to Dora Dustabanova is included.

✉ **Dr. Rumen Shivachev**
Institute for Literature
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski Prohod Blvd.
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: ruchiva@mail.bg